

territory development).

It is proposed to organize PPP management in territorial communities based on the project approach: to distinguish three stages (preparatory stage, stage of formation of the municipal-private partnership (MPP) system, stage of implementation of pilot MPP projects) and six steps. Each of the steps requires coordination of actions in all areas. Having passed all the stages for the first time, the MPP system will be reengineered on the basis of the results of monitoring, analyzing the effectiveness of the process and the results obtained.

The effectiveness of managing the MPP process is determined by the extent to which the management system is capable of developing a system of MPP development goals that are actually determined by the potential of its participants, and ensuring their implementation in the most economical way through an orderly interaction of participants in the process. In addition, solving long-term tasks through the MPP mechanism requires solving a number of current issues related to the conflict-affected territories recovery, which is possible through the creation of enterprises and institutions in these territories using the MPP mechanism.

УДК 339.137.2

DOI: 10.35340/2308-104X.2020.88-3-11

**ДОСЛІДЖЕННЯ
КОНКУРЕНТНОГО
СЕРЕДОВИЩА РИНКУ
РОЗДРІБНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
СВІТЛИХ НАФТОПРОДУКТІВ**

БАЛУЄВА О. В.,
доктор економічних наук,
професор, проректор з наукової
роботи,
ЧУПРИНА О. О.,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри маркетингу,
Донецький державний університет
управління

**STUDY OF THE COMPETITIVE
ENVIRONMENT OF THE
MARKET RETAIL SALE OF
LIGHT PETROLEUM
PRODUCTS**

BALUEVA O.,
Doctor of Science in Economics,
Professor, Vice-Rector for Research,
CHUPRINA E.,
Doctor of Science in Economics,
Associate Professor, Professor at the
Department of Marketing,
Donetsk State University of
Management

Проаналізовано конкурентне середовище ринку роздрібної реалізації світлих нафтопродуктів в Україні. Визначено основні проблеми, які впливають на його розвиток. Запропоновано заходи, спрямовані на стимулювання конкурентних відносин на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів.

Ключові слова: конкуренція; конкурентне середовище; ринок; роздрібна реалізація; світлі нафтопродукти.

Проанализирована конкурентная среда рынка розничной реализации светлых нефтепродуктов в Украине. Определены основные проблемы, влияющие на его развитие. Предложены меры, направленные на стимулирование конкурентных отношений на отечественном рынке светлых нефтепродуктов.

Ключевые слова: конкуренция; конкурентная среда; рынок; розничная реализация; светлые нефтепродукты.

The article analyzes the competitive environment of the retail market for light petroleum products in Ukraine. The main burdens that influence its development have been identified. The authors proposed the measures aimed at stimulating competitive relations in the domestic market of light petroleum products.

Keywords: competition, competitive environment, market, retail sales, light petroleum products.

Постановка проблеми. Нафта і нафтопродукти є стратегічними ресурсами, які впливають на розвиток галузей та національної економіки в цілому.

В свою чергу, роздрібний продаж світлих нафтопродуктів (бензину та дизельного пального) займає значну частку у загальному товарообороті країни, підтверджуючи роль у наповненні державного бюджету, створенні нових робочих місць, розбудові відповідної інфраструктури, забезпеченні соціально-економічного розвитку країни та її енергетичної безпеки.

Однак, проблеми, з якими стикається вітчизняний ринок світлих нафтопродуктів, в тому числі і у сфері конкуренції, зумовлюють необхідність аналізу конкурентного середовища та формування заходів, спрямованих на стимулювання конкурентних відносин, що актуалізує тему даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові концептуальні засади формування конкурентних відносин досліджено в працях М. Портера [1], Дж. Робінсона [2], Е. Чемберліна [3] та інших.

Сучасні тенденції розвитку ринку нафтопродуктів та окремі аспекти регулювання цих процесів розглянуто в роботах: А. Григорьєвої [4], О. Маслака [5], В. Харука [6] тощо.

Однак, в умовах динамічності ринкових процесів, для забезпечення принципу системності, конкурентне середовище вітчизняного ринку світлих нафтопродуктів потребує додаткових досліджень. Це дозволить визначити проблеми в сфері забезпечення конкуренції та забезпечити своєчасну реакцію з боку державних органів, формування заходів, спрямованих на стимулювання конкурентних відносин.

Метою статті є дослідження конкурентного середовища ринку роздрібною реалізації світлих нафтопродуктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Правилами торгівлі [8], роздрібний продаж нафтопродуктів здійснюється через мережу автозаправних станцій (АЗС). Станом на червень 2020 р. в Україні налічується 6934 АЗС, що на 3,6% більше, ніж у аналогічному періоді минулого року. Найбільша їх кількість розташована у Дніпропетровській, Київській, Харківській областях. Найменша – у Луганській області.

Результати досліджень сучасного вітчизняного ринку світлич нафтопродуктів дозволили констатувати складність і суперечливість процесів формування конкурентного середовища, що обумовлено рядом проблем як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Серед основних з них слід відзначити наступні:

- згортання вітчизняного виробництва світлич нафтопродуктів;
- встановлення лідерських позицій імпортерів на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів та зменшення протяг тривалого періоду частки продажу вітчизняної продукції через роздрібну мережу;
- непрозорість економічних відносин, посилення тіньових операцій на ринку світлич нафтопродуктів;
- зміни попиту та обсягів реалізації на регіональних ринках світлич нафтопродуктів;
- нестабільна внутрішня та зовнішня цінова кон'юнктура. Коливання роздрібних цін на бензин та дизельне паливо.

Попри те, що згідно з державним балансом в Україні нараховується понад 130 родовищ нафти (балансові запаси нафти становлять близько 120 млн т при щорічному видобутку на рівні 3,5 т), а за обсягами розвіданих запасів нафти країна посідає 54 місце у світі [8; 9], забезпеченість нафтою власного виробництва складає лише 10-12%.

Слід констатувати, що за останні 10 років Україна перетворилась з експортера нафтопродуктів на державу, яка більше ніж на 80% залежить від імпорту. З шести нафтопереробних заводів (НПЗ) залишилось лише два виробники нафтопродуктів – Кременчуцький нафтопереробний завод «Укртатнафта» (група «Приват») і Шебелинський газопереробний завод держкомпанії «Укргазвидобування» (входить до групи НАК «Нафтогаз України»).

Після скорочення з 2007 по 2018 рік обсягів видобутку нафти вдвічі, у 2019 р. Укрнафта збільшила видобуток нафти і конденсату на 4,8% – з 1,45 до 1,52 млн т. Однак, незважаючи на це, загальний тренд видобутку нафти в Україні за останні роки залишається негативним [10].

Враховуючи, що внутрішній видобуток нафти покриває лише 16,1% сучасних потреб економіки, обидва НПЗ працюють в основному на імпортованій сировині. Тому ціна на таке паливо залежить від валютних коливань та котирувань на світових ринках.

Як свідчать результати досліджень, частка продажу моторного бензину, виробленого на території України, через торгову мережу підприємств скоротилась з 96,5% у 2005 р. до 60,5% у 2019 р., а дизельного пального – з 99,7% до 57,8%. (табл. 1).

Таблиця 1

Частка продажу світлич нафтопродуктів, які вироблено на території України, через торгову мережу підприємств у 2005–2019 рр., %

Світлі нафтопродукти	2005	2015	2016	2017	2018	2019
Бензин моторний	96,5	61,7	59,1	58,6	58,1	60,5
Газойлі (дизельне паливо)	99,7	53,6	52,3	52,7	52,3	57,8

Складено авторами за даними [10; 11]

Необхідно зазначити, що імпорт нафтопродуктів почав стрімко зростати внаслідок відкриття Урядом у 2005 р. внутрішнього ринку для імпортного пального. Крім того, ситуація ускладнилась застарілістю матеріально-технічної бази, зменшенням видобутку вітчизняної нафти та закриттям більшості НПЗ.

Слід констатувати, що поставки світлих нафтопродуктів на роздрібні ринки є достатньо диверсифікованими. Основними постачальниками бензинів на територію України є: Білорусь (дочірній підрозділ ЗАТ «Білоруська нафтова компанія», Мозирський і Новополоцький НПЗ) та Литва (Мажейкяйський НПЗ) (рис. 1). В категорії «інші» відзначимо такі країни, як: Польща (Плоцький НПЗ), Румунія (НПЗ Petrotel і Petrom), Угорщина (Дунайський НПЗ) і Греція (Елефсійський НПЗ).

У 2019 році, за даними Enkorr, виробництво бензинів українськими НПЗ збільшилося на 10% до 908 тис. т, що дозволило вітчизняним підприємствам підвищити на 4% свою частку на ринку.

Рис. 1. Структура поставок бензинів на ринок України, %
побудовано авторами за даними [10]

Слід зазначити, що випуск автомобільних бензинів Кременчуцьким НПЗ вперше перевищив обсяг імпорту з Білорусі, яка до 2019 р. була основним джерелом постачання цього виду моторного палива на український ринок.

Таким чином, білоруські НПЗ у 2019 р. скоротили відвантаження бензину в Україну на 17%, знизивши свою частку у цьому сегменті українського ринку з 43,5% до 35,5%.

Аналіз географічної структури імпорту дизельного пального демонструє, що найбільшим джерелом поставок залишається Російська Федерація, хоча обсяги постачання з цієї країни зменшились (у порівнянні з минулим роком) на 7,8% (на 211 тис. т). Це пояснюється запровадженням з 1.08.2019 р. додаткового спеціального мита для важких дистилатів (газойлів) у розмірі 3,75%, а з 1.10.2019 р. – 4% [12].

Водночас, імпорт дизельного палива з Білорусі збільшився на 14,8% – до 2,47 млн т. Також серед країн-постачальників слід виокремити такі країни: Литва, Греція, Ізраїль, Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія, Туркменістан.

Слід зазначити, що сучасна ситуація на вітчизняних ринках світлих нафтопродуктів характеризується значною ціновою нестабільністю та високим рівнем залежності від імпортних поставок. Покращити ситуацію здатне формування запасів нафти та нафтопродуктів, що сприятиме забезпеченню стабільності функціонування ринків та зменшенню залежності країни від імпорту пального.

Тому, існує необхідність у розробці та затвердженні низки нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питання формування запасів нафтопродуктів в Україні. Зокрема, щодо:

визначення періодичності перегляду (внесення змін) до моделі підтримки мінімальних запасів у разі зміни співвідношення обсягу споживання бензину, дизельного палива та СВГ;

визначення процедури вивільнення запасів із державного резерву нафтопродуктів на прозорих та недискримінаційних засадах;

запровадження системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів.

Слід звернути увагу, що значною проблемою на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів є непрозорість економічних відносин та тіньові операції з автомобільним паливом, які завдають збитків не лише державі (внаслідок несплати акцизного збору та інших податків), але й споживачам – через продаж продукції сумнівної якості.

За оцінками експертів [13], ринок контрафактного пального в Україні багато років був досить об'ємним і займав близько 36% продажів.

З метою регульованого впливу на ситуацію, Кабінетом міністрів України запроваджено електронне адміністрування акцизного збору. Ця система фіксує всі етапи проходження нафтопродуктів і їх компонентів від кордону або НПЗ до заправок. Крім того, акцизи на компоненти палив, які використовуються при змішуванні, були підняті до рівня акцизів на бензини.

На законодавчому рівні [14] внесено зміни, зокрема, до Закону України від 19.12.1995 № 481/95-ВР «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального», відповідно до яких з 01.07.2019 р. запроваджується ліцензування діяльності усіх суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво, зберігання, оптову та роздрібну торгівлю паливом.

Зазначені зміни було ініційовано з метою врегулювання проблемних питань функціонування ринків нафтопродуктів, які полягають у реалізації нафтопродуктів невизначеного походження або здійсненні відповідної діяльності на ринку без відповідних дозвільних документів та, як наслідок, до усунення передумов для отримання учасниками ринку неправомірних переваг у конкуренції порівняно з їх конкурентами.

Дослідження обсягів реалізації світлих нафтопродуктів дозволило констатувати, що у 2019 р., після достатньо тривалого зростання, спостерігається падіння попиту. Сумарне споживання пального в Україні у 2019 р. склало 2663 тис. т, що на 44,7 тис. т (1,65%) менше, ніж у 2018 р. При цьому споживання бензинів знизилося на 29,8 тис. т (2,4%), а дизельного пального – на 14,9 тис. т (1%) (табл. 2).

Обсяг роздрібного продажу світлих нафтопродуктів через АЗС у вартісному відбитті за даними 2019 р. знизився на 5,7%. Така тенденція є характерною як для бензину, так і для дизельного палива, що обумовлено кризисними процесами в національній економіці та зниженням купівельної спроможності населення.

Таблиця 2

Обсяг роздрібного продажу світлих нафтопродуктів через АЗС
у 2015-2019 р.*

	2015	2016	2017	2018	2019
Бензин моторний, т	1801396,1	1624697,0	1441685,4	1227227,9	1197474,1
Бензин моторний, тис. грн	47269481,8	46053655,6	47948826,5	48518958,3	45548048,9
Газойль (пальне дизельне), т	1978863,5	1724193,0	1499258,0	1480456,0	1465544,8
Газойль (пальне дизельне), тис. грн	30157650,5	26130354,5	30467510,0	36114906,5	34344514,5

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Сформовано авторами за даними [11]

Слід звернути увагу, що споживання бензину скоротилося практично за всіма областями (виключенням є Донецька, Київська, Луганська області та м. Київ). Споживання дизельного палива також продемонструвало негативну динаміку за виключенням Донецької, Житомирської, Київської, Луганської, Миколаївської, Херсонської областей та м. Києва.

Аналіз цінової кон'юнктури на роздрібних ринках нафтопродуктів у 2019 р. свідчить, що рівень роздрібних цін в Україні на високооктанові бензини та дизельне паливо не корелюється зі змінами факторів, що впливають на їх формування.

Так, наприклад, протягом червня – листопада 2019 року:

- курс долара США до гривні знизився на 11,7%;
- середні ціни великого опту на бензини марки А-95 знизилися на 19,3%;
- середні ціни великого опту на дизельне паливо знизилися на 11,9%;
- середні роздрібні ціни на бензини марки А-95 знизилися на 5,24%;
- середні роздрібні ціни на дизельне паливо знизилися на 5,6% [13].

При цьому рівень роздрібних цін на світлі нафтопродукти на інформаційних табло стаціонарних АЗС основних учасників ринку залишився практично незмінним.

У 2020 р., попри зростання курсу іноземної валюти, спостерігалось зниження середніх цін на світлі нафтопродукти (рис. 2), що відповідало загальним тенденціям на світових ринках.

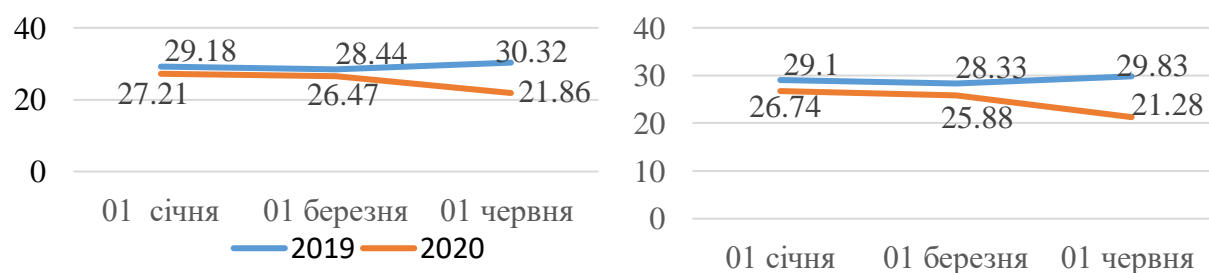

Рис. 2. Середні ціни на світлі нафтопродукти в Україні, (грн/літр)
Сформовано авторами за даними [15]

Слід відзначити, що на існуючі середні ціни вплинули заходи, проведені Антимонопольним комітетом України щодо захисту економічної конкуренції на ринку світлич нафтопродуктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ринок світлич нафтопродуктів відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку країни та забезпеченні її енергетичної безпеки. Однак, його розвиток здійснюється в умовах цінової нестабільності, значної залежності від імпортних поставок, втрати ринкових позицій вітчизняних виробників пального, активізації проявів недобросовісної конкуренції на ринку. Така ситуація потребує розробки комплексу відповідних заходів, спрямованого на стимулювання конкурентних відносин на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів. Однак, задля його практичної реалізації представляється доцільним запровадження програмного підходу, що складає перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Портер М. Конкуренция; пер. с англ. М.: Вильямс, 2000. 495 с.
2. Робинсон Дж. *Экономическая теория несовершенной конкуренции*. М.: Прогресс. 1986. 342 с.
3. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости) / пер. с англ.; под ред. Ю. Я. Ольсевича. М.: Экономика, 1996. 351 с.
4. Григорьева А. Розвиток ринку нафтопродуктів в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»* 2017. № 1 (23). С. 44–50.
5. Маслак О. Напрями регулювання середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип.4. С. 209–212.
6. Харук В. Проблеми конкуренції на ринку нафтопродуктів України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. №4. Т.1. С. 178–181.
7. Про затвердження правил роздрібної торгівлі нафтопродуктами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 груд. 1997 р. №1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-97-п#Text>.
8. British Petroleum. URL: <https://www.bp.com/>.
9. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/>.
10. НАК Нафтогаз України. Річний звіт 2019. URL: https://www.naftogaz.com/files/Zvity/Naftogaz_2019-UA.pdf.
11. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Питання запровадження спеціального мита на окремі товари походженням з Російської Федерації, що ввозяться на митну територію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2019-п#Text>.
13. Звіт АМКУ за 2019 р. URL: <https://amcu.gov.ua>.
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів: Закон України від 23 листоп. 2018 № 2628-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#Text>.

15. Консалтингова група А-95. Аналітичні матеріали. URL: <https://consulting.a95.ua>.

References:

1. Porter M. Konkurentsiya; per. s angl. M.: Vil'yams, 2000. 495 s.
2. Robinson Dzh. Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurentsii. M.: Progress. 1986. 342 s.
3. Chamberlin E. Teoriya monopolisticheskoy konkurentsii (Reorientatsiya teorii stoimosti) / per. s angl.; pod red. Yu. Ya. Ol'sevicha. M.: Ekonomika, 1996. 351 s.
4. Ghryghorjjeva A. Rozvytok rynku naftoproduktiv v Ukraini. Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka» 2017. # 1 (23). S. 44–50.
5. Maslak O. Naprjamy rehuljuvannja seredovyssha konkurenciji na vitchyznanomu rynku svitlykh naftoproduktiv. Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky. 2015. Vyp.4. S. 209–212.
6. Kharuk V. Problemy konkurenciji na rynku naftoproduktiv Ukrainy. Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu. 2015. #4. T.1. S. 178–181.
7. Pro zatverdzhennja pravyl rozdribnoji torghivli naftoproduktamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 ghrud. 1997 r. #1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-97-p#Text>.
8. British Petroleum. URL: <https://www.bp.com/>.
9. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/>.
10. NAK Naftogaz Ukrainy. Richnyj zvit 2019. URL: https://www.naftogaz.com/files/Zvity/Naftogaz_2019_UA.pdf.
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: oficijnyj sajt. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Pytannja zaprovadzhennja specialjnogho myta na okremi tovary pokhodzhennjam z Rosijskoji Federaciji, shho vvoztatsja na mytnu terytoriju Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lypnja 2019 r. # 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2019-p#Text>.
13. Zvit AMKU za 2019 r. URL: <https://amcu.gov.ua>.
14. Pro vnesennja zmin do Podatkovogho kodeksu Ukrainy ta dejakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo pokrashhennja administruvannja ta perehlyjadu stavok okremykh podatkov i zboriv: Zakon Ukrainy vid 23 lystop. 2018 # 2628-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#Text>.
15. Konsaltinghova ghrupa А-95. Analitychni materialy. URL: <https://consulting.a95.ua>.

The article aims to study the competitive environment of the market for retail sales of light petroleum products in Ukraine.

It has been identified that the retail sale of light petroleum products (gasoline and diesel fuel) plays a significant role in ensuring the socio-economic development of the country and its energy security.

The competitive environment of the retail sale market of light oil products in Ukraine has been analyzed. The main burdens that affect its development have been identified. The following can be noted:

1. Reductions in domestic light petroleum products production: out of the six refineries, two have remained.

2. Establishing the leading positions of importers in the domestic market of light petroleum products and reducing domestic products' share of domestic products through the retail network. It has been seen that over the past ten years, the country has transformed from an exporter of petroleum products to the country of 80 % import-dependent one. The share of motor gasoline sales produced in Ukraine through the trade network of enterprises decreased from 96.5% in 2005 to 60.5% in 2019, and diesel fuel - from 99.7% to 57.8%.

3. Non-transparency of economic relations, the spread of shadow operations in the market of light petroleum products.

4. Changes in demand and sales in regional markets of light petroleum products. Total fuel consumption in Ukraine in 2019 decreased by 1.65% compared to 2018. At the same time, the consumption of gasoline decreased by 2.4% and diesel fuel - by 1%. It is due to crisis processes in the national economy and the declining purchasing power of the population.

5. Unstable domestic and external price conditions and fluctuations in retail prices for gasoline and diesel fuel have been identified. It has been investigated that in 2019 the level of retail prices for high-octane gasoline and diesel fuel did not correlate with changes in the factors influencing their formation. In 2020, there was a decrease in average prices for light petroleum products, which was in line with world markets' general trends. It has been noted that this was influenced by the measures taken by the Antimonopoly Committee of Ukraine to protect economic competition in the market of light petroleum products.

The article proposes the measures aimed at stimulating competitive relations in the domestic market of light petroleum products.